

Marek Gedl, *Die Lanzenspitzen in Polen*, „Prähistorische Bronzefunde”, Abteilung V, Band 3, Stuttgart 2009, ss. 127, tabl. 60.

W omawianym opracowaniu zostały przedstawione elementy broni drzewcowej oraz formy odlewnicze do wytwarzania niektórych z nich występujące na ziemiach polskich w okresie od epoki brązu do początków epoki żelaza. W pracy zostały uwzględnione wszystkie dostępne do tej pory informacje na temat wspomnianych zabytków. Zbiór elementów broni drzewcowej opublikowanych we wcześniejszej literaturze został uzupełniony o materiał źródłowy pozyskany podczas kwerend przeprowadzonych głównie w latach 1980-1985 w muzeach, archiwach oraz innych placówkach archeologicznych zlokalizowanych na obszarze Polski, Niemiec oraz częściowo Litwy. Baza źródłowa była następnie sukcesywnie powiększana do roku 2000.

We wprowadzeniu Autor charakteryzuje groty broni drzewcowej pod względem ich form, funkcji, sposobów wytwarzania, stosunków chronologiczno-kulturowych, w jakich omawiana kategoria uzbrojenia występowała oraz stanu badań nad nią. Przedstawia również frekwencje poszczególnych elementów broni

drzewcowej w obrębie zespołów grobowych, skarbów, osad oraz występowanie ich w charakterze znalezisk pojedynczych.

W opisie form grotów zostały omówione ich poszczególne części składowe, takie jak liście czy tuleje. Autor przedstawia również rodzaje ornamentu oraz rozważa możliwe sposoby osadzania grotów na drzewcach za pomocą np. nitów lub sznurów. Podejmuje próbę określenia grubości trzonów broni drzewcowej na podstawie wymiarów średnicy otworów wylotowych tulei oraz wskazuje na możliwość ustalenia ich długości na podstawie wzrostu zmarłych wyposażonych w broń drzewcową, pochowanych w grobach szkieletowych.

W omawianej pracy Autor opowiada się za powiązaniem funkcji broni drzewcowej z wielkością i wagą grotów. Jego zdaniem w lekkie groty o długości do 10 cm były zaopatrywane oszczepy używane do rażenia przeciwnika z odległości, natomiast okazy o większych wymiarach wykorzystywano przy włóczniach w bezpośrednich starciach. Wspomniane kryte-

rium wydaje się nieprecyzyjne. Trudno jednoznacznie ustalić wymiary grotów występujących wyłącznie przy włóczniach lub oszczepach. W literaturze bronioznawczej obydwa wspomniane rodzaje broni drzewcowej traktuje się najczęściej nierozłącznie, przyjmując obecność grota z zadziorem za wyraźniejszy wyznacznik oszczepu (Żygulski Jun. 1982, 83-84). Wydaje się, że przy omawianiu funkcji grotów istotnych informacji mogą dostarczyć datowane na epokę brązu źródła ikonograficzne. Z obszarów śródziemnomorskich znane są przedstawienia wojowników dzierżących po 2 drzewca o różnej długości, zaopatrzone w podobne pod względem wymiarów groty. Zróżnicowaną długość trzonów wspomnianych egzemplarzy broni drzewcowej można prawdopodobnie powiązać z rozróżnieniem ich na krótsze oszczepy i dłuższe włocznie (Klochko 1993, 76). Można przypuszczać, że wspomniane przez Autora w dalszej części pracy pochówki z dwoma grotami mogą potwierdzać taką możliwość funkcjonalnego rozróżnienia omawianej kategorii uzbrojenia.

Autor wymienia różne możliwości zastosowania broni drzewcowej, zarówno w trakcie walki, jak również podczas łowów. Uważa, że w bogato zdobione groty o znacznej wielkości mogła być zaopatrywana broń drzewcowa uznawana za symbol władzy. Nie wyklucza również znaczenia kultowego wspomnianych okazów. Ten ciekawy i bardzo ważny wątek nie zostaje jednak przez Autora rozwinięty.

W dalszej części pracy Autor omawia sposoby wykonywania grotów broni drzewcowej z brązu, żelaza oraz materiałów organicznych. Przypomina o znanych już z wcześniejszych badań znaleziskach glinianych oraz kamiennych form wykorzystywanych do odlewania grotów brązowych. Nie zwraca jednak uwagi na możliwość produkcji broni drzewcowej w obrębie ziem polskich, na co prawdopodobnie wskazuje wyraźna koncentracja fragmentów wspomnianych form odlewniczych na Dolnym Śląsku.

Następnie Autor określa szerokie ramy chronologiczne opracowania. Omawia poszczególne zespoły kulturowe występujące na ziemiach polskich w ciągu epoki brązu oraz na początku epoki żelaza. Przedstawiając systemy chronologiczne stosowane dla ziem polskich, wspomina o ostatnich zmianach w datowaniu początków epoki brązu oraz epoki żelaza dokonanych na podstawie wyników analiz radiowęglowych oraz dendrochronologicznych.

Autor podkreśla niedostateczny stan badań nad bronią drzewcową występującą w epoce brązu i wczesnej epoce żelaza na ziemiach polskich. Poza opracowaniem jej elementów w ramach szerszych studiów nad uzbrojeniem ludności reprezentującej kultury

łużycką i pomorską autorstwa J. Fogla (1979, 1980) brak pełnych ujęć monograficznych dotyczących grotów włóczni i oszczepów ze wspomnianego okresu pradziejów. W literaturze pojawiły się do tej pory jedynie częściowe opracowania na ich temat lub wzmianki o nich, przy okazji omawiania poszczególnych kategorii źródeł, np. skarbów, zespołów kulturowych oraz w pracach traktujących ogólnie o pradziejach. Autor zwraca uwagę na duże znaczenie prac powstałych w krajach ościennych w studiach nad omawianą bronią pochodzącą z ziem polskich. Podejmuje krytykę jedynej zaprezentowanej do tej pory klasyfikacji grotów włóczni i oszczepów datowanych na epokę brązu i wczesną epokę żelaza odkrytych na terenie Polski, przedstawionej przez J. Fogla. Uznaje ją za niewystarczającą, głównie ze względu na niewielkie różnice pomiędzy okazami reprezentującymi poszczególne typy grotów. Warto wspomnieć w tym miejscu, że omawiana praca stanowi częściowo kontynuację badań J. Fogla. Informacje na temat większej części zaprezentowanego w jej ramach materiału źródłowego zostały wcześniej opublikowane m.in. w katalogu militariów zebranych przez wspomnianego autora do 1974 roku (Fogel 1988). Autor omawianego opracowania, odwołując się często do ustaleń J. Fogla, prezentuje jednak nową klasyfikację elementów broni drzewcowej, wzbogacając ją o okazy nieuwzględnione wcześniej, np. nowe typy grotów wykonanych z poroża oraz egzemplarze kościane, m.in. harpuny.

Bardzo ciekawe wnioski wynikają z zestawienia ilości różnych rodzajów grotów obecnych na ziemiach polskich w skarbach, grobach, na osadach oraz w charakterze znalezisk pojedynczych od początku epoki brązu do okresu halsztackiego. Większa część obszaru występowania wszystkich skatalogowanych w omawianej pracy zabytków znajduje się na zachód od linii Wisły. Zauważalna jest zróżnicowana frekwencja grotów włóczni i oszczepów w obrębie różnie datowanych zespołów. O ile w epoce brązu omawiana kategoria broni występuje głównie w skarbach oraz w charakterze znalezisk pojedynczych, natomiast rzadziej na cmentarzyskach, to we wczesnej epoce żelaza metalowe groty włóczni i oszczepów spotykane są przede wszystkim w grobach, a okazy wykonane z materiałów organicznych w obrębie osad, pełniących przeważnie funkcje obronne. Powyższe spostrzeżenia potwierdzają w dużej mierze wcześniejsze ustalenia J. Fogla dotyczące elementów broni drzewcowej powiązanych z ludnością kultury łużyckiej (Fogel 1979, tabl. V, mapy).

Większą część pracy stanowi obszerny katalog źródeł obejmujący 627 zabytków, wśród których wy-

stępowały głównie groty broni drzewcowej, inne jej elementy takie jak toki oraz fragmenty form odlewniczych do produkcji grotów brązowych. W opisie każdego zabytku zamieszczono dokładną lokalizację miejsca jego znalezienia, charakter znaleziska, numer ilustracji w obrębie opracowania, wymiary zabytku, miejsce zdeponowania oraz literaturę (o ile był publikowany). W omawianej części katalogowej jest również przeprowadzona typologia grotów. Groty zostały sklasyfikowane przede wszystkim pod względem surowcowym. Okazy wykonane z brązu i żelaza zostały następnie podzielone według kryteriów formalnych, takich jak: kształt liścia, długość tutei, ogólna wielkość grota, obecność uszek lub żeberk oraz ornamentu. W zbiorze grotów brązowych wyróżniono 17 grup, 25 typów oraz 5 wariantów. Kategoria grotów wykonanych z żelaza była mniej zróżnicowana. Wystąpiło w jej obrębie 5 grup, 2 typy oraz 2 warianty. W omawianej pracy zostały również zaprezentowane okazy wykonane z materiałów organicznych. Egzemplarze z poroża podzielono pod względem wielkości na 3 grupy, w ramach których wyróżniono: okazy małe, średnie i duże. Wśród egzemplarzy małych został dodatkowo wyodrębniony 1 typ. Niewielka zmienność formy grotów kościanych uniemożliwiła ich klasyfikację. Do grupy elementów broni drzewcowej wykonanych z kości Autor zalicza również tzw. harpuny, opisuje je jednak osobno. Opisy omawianych zabytków przedstawionych w katalogu w obrębie wspomnianych grup, typów lub wariantów zostały uzupełnione o ustalenia chronologiczne oraz informacje dotyczące obszarów ich występowania.

Kolejną część pracy stanowią wykazy zawierające m.in. wszystkie skróty użyte w opracowaniu, listę muzeów oraz innych placówek archeologicznych, z których pochodzą omawiane źródła, listy nazw wszystkich miejscowości pokazanych na mapach oraz wymienionych w tekście.

Pracę zamyka obszerna część ilustracyjna składająca się z 60 tablic. Na 43 tablicach zostały przedsta-

wione poszczególne elementy broni drzewcowej oraz formy odlewnicze do wykonywania grotów brązowych. Na 9 tablicach przedstawiono mapy z rozmieszczeniem wszystkich znalezisk elementów broni drzewcowej pochodzących z obszaru ziem polskich, datowanych na epokę brązu i wczesną epokę żelaza, z uwzględnieniem ich charakteru i frekwencji w poszczególnych okresach. W pracy zostało również zamieszczonych 7 tablic z zespołami grobowymi lub depozytami, w których występowały przedmioty reprezentujące omawianą kategorię uzbrojenia. Na jednej tablicy zostały przedstawione poszczególne typy grotów w ujęciu chronologicznym.

W podsumowaniu należy stwierdzić, że pomimo pewnych zastrzeżeń, omawiana praca jest bardzo ważna dla badań nad uzbrojeniem ludności egzystującej na ziemiach polskich w epoce brązu i na początku epoki żelaza. Jej duże znaczenie polega głównie na poszerzeniu bazy źródłowej do studiów nad najbardziej powszechnym we wspomnianym okresie prądziejów rodzajem broni, nie tylko poprzez opracowanie całości dostępnych obecnie źródeł, ale też podjęcie nowej próby sklasyfikowania tego licznego materiału.

Krzysztof Nowaczyk

BIBLIOGRAFIA

- Fogel J.
1979 *Studia nad uzbrojeniem ludności kultury łużyckiej w dorzeczu Odry i Wisły*, Poznań.
1980 *Uzbrojenie ludności kultury wschodnio-pomorskiej*, „Przegląd Archeologiczny”, t. 27.
1988 *Militaria kultury łużyckiej z dorzecza Odry i Wisły (źródła)*, Poznań.
- Klochko V.
1993 *Weapons of the tribes of the northern pontic zone in the 16-th – 10-th centuries*, Poznań.
- Żygulski Jun. Z.
1982 *Broń w dawnej Polsce na tle uzbrojenia Europy i Bliskiego Wschodu*, Warszawa.

Adres Autora:

Mgr Krzysztof Nowaczyk
ul. Węgierska 9/19
64-100 Leszno